

FOTO: BUKOWSKIS

»Upplevelserna målas över» (120x136 cm) från 1971 är den mest plågsamma bilden ur Lena Cronqvists S:t Jörgenssvit.

Lena Cronqvists S:t Jörgenssvit: En protest mot den förtryckande vården

■ Äpplet, ormen, Eva, Adam. Alla rekvisita från Edens lustgård finns i Lena Cronqvists oljemålning av en skapelse- och förstöringsprocess, »Upplevelserna målas över». Konstnären själv målar sitt paradiset, men det är psykosens, »galenskapens lustgård», och det är ett förlorat paradiset. De vitrockade läkarna rullar över verket, tar ifrån henne »rätten att uppleva, att känna, att leva».

Det är en central bild i den s k S:t Jörgenssviten, där erfarenheter från Lena Cronqvists egen graviditetspsykos 1969 och »förvaring på mentalsjukhus» kommenteras i teckningar och målningar [1].

Verkens titlar är som kapitelrubriker i en självbiografi: Inläst, Medicineringen, Flyktförsök, Elchock, Dagrummet (med fåglar i bur, medan de i »paradistavlan» lever fria i kunskapens träd. El-

ler är det, som Birgitta Trotzig [2] tolkar det, »dödsfåglar» i det uråldriga livsträdet?).

Hela sviten var Lena Cronqvists sätt att protestera mot en förtryckande vård, där alla »känslor bestraffades och slogs ner med medicin, elbehandling ... de känslor jag nyss återupptäckt och hade behövt leva ut och tolka. För att bli utsläppt måste man anpassa sig i en passiv baby-kvinnoroll, säga ja till behandling man inte accepterade. Överläkaren, guden, visste ju bäst» [1].

Allt detta ledde till att konstnären identifierade sig med utanförskap, utsatthet, de avvikande, och började måla maktförtrycket underifrån [3]. I diktens form kompletterade hennes make Göran Tunström kritiken mot psykiatrin [2]:

Nu vet jag en del om läkares frånvändhet om tystnadens korridorer och skuldens galler.

Psykoson var en följd av den anspänning graviditeten inneburit. Den satte många andra spår i konsten, till och med i färgens nyanser. Ingela Lind förknippar Lena Cronqvists måleri med skärt, med en dragnig mot gulgrönt. Den finns i det mesta hon gör före S:t Jörgen och återvänder i de många gåtfulla målningarna av flickor. Det är en guldskår färg mellan ångest och extas.

När det gula i det skära slocknar har något allvarligt hänt. Färgen hos »Förortsmadonnan» (1969) är likkyla. Rädslan för vad ett barn kan komma att innebära för konstnärskapet förändrar färgen. Den blir frusen, plattare, gällare. Eller grå. Det skära finns – men inte som lust utan som hot [3], skriver Lind.

Modersrollen, modersmyten, blev mer än Lena Cronqvist kunde klara av. Hon skriver själv att hon »kastades mellan ångest och gudalikhed. Trodde mig kunna allt: skapa, läka, hela». Att vara psykotisk, hög och magisk var ett sätt att uppleva det undermedvetna, att få kontakt med förlorade känslor [1].

Det var sådana upplevelser av paradisytmor som »vitrockade själsspecialister» rollade över med seg grå färg, »som om varken minnena eller drömmarna existerat – men då hade ju heller inte Lena existerat», skriver Bengt Olvång [4]. Konstnären upplevde »att hon fräntagits både moderslycka och skapande galenskap» [3].

Under åren 1982–1984 målar hon flera självporträtt med spegel. I »Glasburen» ger spegeln ingen bild, endast den blanka ytan möter betraktaren. Här handlar det om det ömtåligaste hos alla skapan-

Här handlar det om det ömtåligaste hos alla skapande människor, hotet om utslöckandet. Det är inte döden – det är värre än döden. Det är hotet om att inte kunna skapa och som det finns endast en väg ut ur: att fortsätta att arbeta.

de människor, hotet om utslöckandet, skriver Sune Nordgren. Det är inte döden – det är värre än döden. Det är hotet om att inte kunna skapa och som det finns endast en väg ut ur: att fortsätta att arbeta [5]. »Om jag inte målade skulle jag bli sjuk», sade hon i en intervju i somras, några månader efter maken Göran Tunströms död [6].

Skapandet är för Lena Cronqvist inte enbart konst utan också självläkekunst. S:t Jörgenssviten är ett bevis på det.

När fadern och modern gick bort blev tecknandet och målandet åter läkekunst, en omprövning av hela relationen till föräldrarna. Förhållandet till modern bearbetades redan i de okonventionella självporträtten. I ett av dem, »Speglingen», bär spegelbilden moderns drag. Lena Cronqvist har själv kommenterat den: »Det började med skrällen att bli lik min mor och behovet att besvärja ödet.» Men målningen handlar också om problemet att vara kvinnlig konstnär [7]. Hans-Olof Boström har frågat sig om spegelbilden är »den befriade kvinnliga kreativiteten, den rasande fången bakom den sköna mask som mannen givit henne för att kunna äga och behärska henne? En symbol för den kvinnliga bildkonstnärns befrielsekamp mot de av en manlig estetik upprättade konventionerna?».

Märkligt nog för mötet med modern i ett porträtt tankarna till en sjukhusmiljö: »staffliet som liknar en ställning för droppflaska, konstnärns kirurgmössa och blodfläckade byxor. Säkert är det hennes egen skräck för sjukdom och död som speglas i moderns ansikte – alla mina målningar handlar om döden, har hon en gång sagt», skriver Boström.

Dödens attribut som skelett och kadaver kom tidigt in i Lena Cronqvists måleri. På Konstakademien påverkades hon

starkt av en artikel om den brittiske målaren Francis Bacon [1]. Dennes kanske främsta verk (»Painting» 1946, nu i Museum of Modern Art i New York) visar en svårt pinad, isolerad varelse framför ett uppfläkt slaktat djur, en kraftfull symbol för vår dödlighet [8].

Lena Cronqvist fann närbesläktade bilder bl a i slaktarhuset på Kalymnos och bland mumier i Peru. »Domens dag», en bild i sviten om hennes döende far, blev »kulmen på hela denna enorma ansträngning att besvärja och åter besvärja dödens död», dvs att vi måste umgås öppet med dödens oundviklighet för att livet ska kunna fortsätta, skriver Tobias Berggren [1]. Kanske är det för att markera sambandet med livet, med naturen, som konstnären målat in en vit hare i den bilden. Men djuret är också i konsten »det oskyldiga djur som likt en martyr tagit på sig människans skuld», en ställföreträdande frälsare [5].

Lena Cronqvist är självutlämnande i sin konst. Men även om hon utnyttjar sig själv, lånar sitt utseende till den kvinnliga centralgestalten i livsögonblick som hon i många fall hämtat ur sitt eget liv är det, som hon själv påpekat, ju faktiskt så, att »bilder är bilder, inte verklighet» [5].

Så blir också känslorna och stämningarna i text S:t Jörgenssviten och målningarna kring föräldrarnas död något som många kan identifiera sig med.

Yngve Karlsson

*f d redaktör,
Läkartidningens
medicinska redaktion*

Referenser

1. Bolander CJ, red. Lena Cronqvist. En presentation av Lena Cronqvists bilder med text och dikter av Tobias Berggren, Lena Cronqvist, Göran Sonnevi och Göran Tunström. Västerås: Galerie Belle, 1979.
2. Lena Cronqvist. Teckningar 1969–1979. Med text av Birgitta Trotzig och dikter av Göran Tunström. Stockholm: Galleri Lars Bohman, 1994.
3. Lind I. I: Lena Cronqvist. Målningar 1964–1994. Stockholm: Galleri Lars Bohman, 1994.
4. Olvång B. Våga se! Svensk konst 1945–1980. Stockholm: Författarförlaget, 2:a uppl, 1985.
5. Nordgren S. Lena Cronqvist. Åhus: Kalejdoskop förlag, 1990.
6. Molund L. Utan måleriet skulle jag bli sjuk. Expressen 1 juli 2000, sid 18–19.
7. Boström HO. Lena Cronqvist. Den vita duken. I: Johnsson UG, red. Porträtt, porträtt. Studier i Statens porträttsamling på Gripsholm. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1987: 153–6.
8. Wilson S. Holbein to Hockey. A history of British art. London: Tate Gallery & Bodley Head, 1982.